

Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців

На основі узагальнення результатів наукових та практичних досліджень, розглянуто застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців.

Методичні рекомендації призначені для використання в практичній, науково-дослідній діяльності та навчальному процесі.

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФУВАННЯ У ВНУТРІШНЬОСЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

методичні рекомендації

Київ
Видавництво «КНТ»
2024

УДК 159.91 +343.1

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 25 жовтня 2023 року)*

Рецензенти:

Щербаковський М.Г. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Стратонов В.М. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри національного міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету.

**336 Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців : методичні рекомендації/ Автори-упорядники: М.С. Цуцкі-рідзе, О.В. Одерій, В.В. Бурлака та ін. Київ. 2024. 112 с.
ISBN 978-966-373-993-9**

На основі узагальнення результатів наукових та практичних досліджень, розглянуто застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців.

Методичні рекомендації призначені для використання в практичній, науково-дослідній діяльності та навчальному процесі.

УДК 159.91 +343.1

ISBN 978-966-373-993-9

© Донецький державний університет
внутрішніх справ, 2024

© Головне слідче управління НПУ, 2024

© Колектив авторів, 2024.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
1. Історія розвитку психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа	7
2. Використання комп'ютерного поліграфа (міжнародний та вітчизняний досвід)	17
3. Психолого-організаційні основи застосування поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців	25
4. Гендерні відмінності як психологічний чинник здійснення поліграфологічного дослідження	37
5. Нормативно-правові аспекти застосування поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців	40
6. Застосування «скрінінгу» в профвідборі кадрів	46
7. Фактори, що впливають на об'єктивність результатів перевірки із застосуванням комп'ютерного поліграфа	55
8. Питання протидії об'єктивній поліграфологічній перевірці зі сторони опитуваних осіб (загально-теоретичний аспект)	58
9. Ознаки протидії об'єктивній перевірці опитуваних осіб із застосуванням комп'ютерного поліграфа та шляхи її подолання	68
ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ПОЛІГРАФУВАННЯ	86
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89
ДОДАТКИ	98
Колектив авторів-упорядників:	111

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗС України	Збройні сили України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДФС	Державна фіскальна служба
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КДБ СРСР	Комітет державної безпеки Союзу Радянських Соціалістичних Республік
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
НП України	Національна поліція України
НГУ	Національна Гвардія України
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність
ПФДЗКП	Психофізіологічне дослідження із застосуванням комп'ютерного поліграфа
СБ України	Служба безпеки України
США	Сполучені штати Америки
УМВС України	Управління Міністерства внутрішніх справ України
ЦРУ	Центральне розвідувальне управління
ШГР	Шкірно-гальванічна реакція

ВСТУП

Процес реформування правоохоронної системи в нашій державі характеризується всебічністю та багатовекторністю. Реалізація поставлених амбітних трансформацій безпосередньо обумовлюється ефективністю здійснення послідовної діяльності держави. В сучасних умовах реформування правоохоронних органів виникає необхідність втілення в життя передових ідей, розробок, методів діяльності, спрямованих на ефективну протидію злочинності. Одним із сучасних методів оцінювання отримуваної від суб'єкта інформації є психофізіологічний метод з використанням поліграфу. Серед різноманіття технічних засобів, які можуть реєструвати психофізіологічні зміни показників організму людини, поліграф вирізняється своєю здатністю одночасно виявляти та фіксувати декілька різних психофізіологічних параметрів. Даний прилад, починаючи від першої половини ХХ ст. і по нинішній час, щодня підтверджує свою ефективність у роботі правоохоронних органів багатьох країн. Впроваджуючись і утверджуючись, поліграф та пов'язана з ним діяльність «народили» нову галузь знань, яка виокремилася в окрему міждисциплінарну науку – поліграфологію. У листопаді 2010 року в Національному класифікаторі професій України ДК 003:2010 офіційно зареєстровано професію «експерт-поліграфолог».

Окремі питання щодо застосування поліграфа в просторі правоохоронної діяльності знайшло своє висвітлення в наукових роботах таких вчених як: Р. Анслей, К. Бакстер, В. Барко, О. Вагіна, В. Варламов, С. Делікатний, С. Ігнатов, В. Казміренко, О. Колесніченко, Д. Мовчан, Т. Морозова, О. Мотлях, О. Назаров, С. Ніколаєв, О. Сапрунов, Ж. Половнікова, Дж. Рейд, Ю. Холодний, В. Шаповалов, Р. Яремчук та ін.

На сьогодні у правоохоронній практиці поліграф застосовується у кримінальному судочинстві, оперативними працівниками та слідчими з метою обґрунтування версій по кримінальному провадженню, пошуку матеріальних доказів, профілактики злочинних проявів, службових порушень тощо. Поліграфні дослідження актуальні при прийомі правоохоронців на роботу, в про-

цесі кадрових перевірок, пов'язаних з переміщенням по службі та проведені службових розслідувань тощо. Загалом за останні роки фахівцями-поліграфологами накопичений значний практичний досвід використання поліграфа в межах професійно-психологічного відбору та професійно-психологічного супроводження правоохоронної діяльності.

З огляду на вищезазначене, комплексний аналіз засад використання поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців є актуальним напрямом наукового пошуку.

1. Історія розвитку психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа¹

В історичних джерелах різних держав зафіксовані відомості власних підходів до перевірки людини на брехню. Ці методи традиційно передавалися з покоління в покоління і вдосконалювалися з розвитком науково-технічного прогресу. Своєрідними індикаторами, які фіксували зміну поведінки особи через окремі подразники людського організму, були різні підручні засоби, окремі речі вжитку, побутові пристрої і навіть продукти харчування.

У I тисячолітті до н.е. в Китаї особі, яка підозрювалася у вчиненні злочину, клали в рот сухий рис або ж рисове борошно й вислуховували її по суті справи. Той, хто не міг проковтнути крупу, визнавався винним у вчиненому злочині. Обґрунтовувалося все тим, що в людини зменшувалось слиновиділення через внутрішній страх, викликаний ризиком можливого викриття брехні й понесення покарання за вчинений злочин.

Подібними були детекції брехні у Середні віки в Англії, Іспанії та Франції, де застосовувалась так звана судова скиба (хліб або хліб із сиром), яка в 1150 р. була навіть офіційно визнана католицькою церквою як одна із форм інквізиції. Так, за фізіологічними ознаками контроль слиновиділення в людини вважається практично первісним методом виявлення брехні.

У Стародавній Індії під час проведення допиту підозрюваній особі пропонували одночасно з її відповіддю вдаряти в гонг. Якщо вона чітко відповідала на поставлене питання, удар у гонг був одно-

¹ Робота підготовлена переважно за матеріалами робіт: Мотлях О.І. Поліграфологія. Підручник. – К. : Освіта України, 2022. – 550 с.; Застосування комп'ютерних поліграфів при професійному кадровому відборі до правоохоронних органів України [Текст] : метод, посіб. / Мотлях О.І., Корж С.М., Куценко Д.В. – К. : Освіта України, 2019. – 144 с.; Яремчук Р.А. Психолого-правові засади використання поліграфа в кадровому забезпеченні підрозділів МВС України: дис. / Р.А. Яремчук. – Харків : Право, 2018. – 280 с.; Відацкі Я. Історія поліграфологічних досліджень / Я Відацкі [пер. з польської О.Хлівнюк]. К.: ТОВ «7ВС», 2023. – 184 с.

часно ритмічним, якщо ж особа, відповідаючи, вагалася чи говорила неправду, її ритм збивався і удар у гонг не збігався з часом виголошення інформації. В одному з папірусів індійських Вед, датованому IX ст. до н.е., викладені інструкції щодо виявлення вбивць-отруйників за їхньою поведінкою. З-поміж інших ідентифікаційних ознак таких осіб автори Вед називають тремтіння та блідість обличчя.

Контроль фізіологічних показників людини використовувався в країнах античного світу. За основу бралася зміна кольору обличчя людини, особливо під час проведення кадрового відбору. Такі підходи використовувалися, коли ставилися провокаційні питання, зокрема під час відбору на навчання до військових шкіл у Стародавній Спарті та охоронців у Стародавньому Римі. Та якщо в першому випадку блідість обличчя як ознака страху кандидата на навчання до військової школи, який стояв над глибокою прірвою, розцінювалась як недолік, то в другому почервоніння обличчя, що розглядалося як ознака сором'язливості кандидата в охоронці, свідчило на його користь, оскільки вважалося, що той не братиме участі у змовах.

У племенах Африки підозрюваній у вчиненні злочину особі давали в руки яйце домашньої птиці з тонкою шкаралупою. Коли підозрюваному ставили питання, його мускульна система спрацьовувала мимовільно, й таким чином у нього стискався кулак і розчавлював яйце в його руці. Давні русичі примушували підозрюваного у вчиненні злочину брати в руки розпечене залізо або ж діставати рукою каблучку з окропу, після чого суддя мав забинтувати йому руку і поставити на перев'язаній руці печатку. Якщо через три дні на руці не залишалось жодного сліду, то невинуватість особи у злочині вважалася доведеною. Виявлення неправди знайшло відображення й у найдавніших цивільних статутів Стародавньої Русі, які отримали назву «Руська правда» і були складені в XI ст. за правління Ярослава Мудрого. За ними дозволялося застосувати ордалій у позовах між громадянами, зокрема, коли «позивач може... вимагати, щоб відповідач проходив випробуванням залізом... а коли позов коштував на півгривні... менш, то випробування водою».

Більш інформативним був «детектор брехні» із залученням віслюка. Ця вперта тварина за тисячоліття свого існування й не припускала, що людина відведе їй роль визначника істини. Про-

цедура тестування полягала в тому, що хвіст віслюка змазували фарбою, після чого його прив'язували у напівтемному приміщенні. Підозрюваний повинен був зайти в приміщення й погладити віслюка за хвіст. Якщо тварина зареве – обстежуваний винний. Творці такого «детектора брехні» були впевнені, що людина, яка вчинила злочин, побоїться гладити віслюка, щоб той не видав її.

На Близькому Сході ще в глибоку давнину як «детектор брехні» використовували показники пульсу підозрюваного. Інформативними ознаками були зміни частоти пульсу й особливості кровонаповнення артерії (пульсації). Цей метод застосовувався для виявлення невірних дружин і їхніх коханців. Методика перевірки була надзвичайно простою. Спеціально тренована людина прикладала палець до артерії, а далі підозрюваній дружині ставили запитання, називаючи імена чоловіків, які теоретично могли вступити з нею в інтимні стосунки. Унаслідок високого емоційного напруження, як реакція на ім'я коханця, у підозрюваній різко змінювалися частота пульсу й кровонаповнення артерії. Далі цей метод використовувався для визначення ступеня щирості тієї чи іншої особи.

У III ст. до н.е. давньогрецький лікар Еразістрат, а в Хет. перський філософ і лікар Авіценна для виявлення брехні застосовували мануальний контроль пульсу опитуваної особи. Цей метод також використовували в XVI ст. Галілей та у XVIII ст. Д. Дефо. В його основі лежали прояви вербальних або візуальних стимулів, що спричиняло прискорення пульсу в допитуваної особи, а це вказувало на її причетність до вчинення злочину.

Виявлення фізіологічних ознак брехні в такий спосіб, стало прообразом сучасних пошукових тестів, які застосовуються поліграфологами.

Окреслена теорія підтримана вченими-попередниками. Зокрема вважають, що саме італійський фізіолог А. Моссо в 1875 р. у монографії «Страх» першим висловив ідею про можливість інструментальної фіксації страху за змінами фізіологічних показників, якщо він є компонентом неправди.

Наукових даних, заснованих на реальних фактах, які підтверджують застосування різних способів діагностування людей на предмет неправди, до наших днів дійшло чимало. Відлік часу від початку I тис. до н.е. до середини XVIII ст., на думку дослідників цього питання, є періодом зародження, виявлення неправди в пока-

заннях людей. Це дає нам підстави вважати, що людство на різних етапах свого існування вишукувало найдоцільніші форми верифікації наданої особою інформації. Результатом встановлення брехні були реакції фізіологічних ознак людини, які спрацьовували на відповідні стимули (рис, борошно, яйце, розпечене залізо тощо).

Починаючи з другої половини XVIII ст. і до початку XX ст. настає період становлення й розвитку науково-технічного прогресу, який створив підґрунтя для усвідомленої цілеспрямованої діяльності пошуку нових форм діагностування людини за допомогою технічних приладів. Зокрема, наприкінці XVIII ст. були створені природничо-наукові та теоретичні передумови для використання психофізіологічних методів виявлення приховуваної інформації з метою встановлення істини й розвитку технічних засобів, які реєструють зміни фізіологічних параметрів організму людини.

У 1804р. в науковому середовищі з'являється термінологічне поняття «поліграф». Джон Хавкінс (John Hawkins) застосував його до свого винаходу – машини, що створювала точні копії рукописних текстів. У цій «копіювальній» машині також використовувалися самописці. Таким апаратом багато хто користувався в XIX ст., у тому числі Томас Джефферсон, третій президент США (Сполучені Штати Америки), проте саме Джон Ларсон першим застосував термін «поліграф» до приладу для виявлення брехні.

Справжнім поштовхом для подальшого розвитку змін фізіологічних параметрів організму стала робота італійського фізіолога Анжелло Моссо (Angelo Mosso, 1846-1910), оскільки він уперше провів інструментальну детекцію брехні за допомогою винайденого ним пристрою – плетизмографа (грец. plethysmos наповнення, збільшення + грец. grapho писати, зображати) – приладу для графічної реєстрації змін об'єму кінцівок тіла, пов'язаних із різним кровонаповненням судин. Що більше емоційне напруження, то більше крові проходить кровоносними судинами і більше виражені зміни об'єму кінцівок тіла. У монографії «Страх» 1875 р. А. Моссо зазначив, що тиск крові в судинах людини і частота пульсу змінюються залежно від зміни її емоційного стану, зокрема страху. У результаті проведених експериментів учений дійшов висновку: «Якщо страх є суттєвим компонентом брехні, то такий страх можна виокремити». А. Моссо проводив свої дослідження, ґрунтуючись на працях Гіппократа, який умів розрізняти до 60 відтінків

роботи серця залежно від емоційного стану людини. Ідеї А. Моссо зумовили подальші дослідження із застосуванням технічних пристроїв, метою яких було виявлення приховуваної інформації за психофізіологічними реакціями людини, і практично ознаменували формування нової галузі науки – психофізіології.

Розвиваючи дослідження А. Моссо, у 1895 р. італійський кримінолог Чезаре Ломброзо (Cesare Lombroso, 1835-1909) вперше запровадив застосування технічних засобів для виявлення фізіологічних ознак брехні, зокрема при наданні практичної допомоги поліції у виявленні осіб, причетних до вчинення злочинів. Він сконструював гідросфігмограф – технічний засіб для вимірювання динаміки кровонаповнення судин частини тіла, зануреної в ємність з водою. У книзі «L'Homme Criminel» науковець описав свій досвід застосування плетизмографа (технічного засобу для вимірювання динаміки кровонаповнення судин певного органу або частини тіла) та сфігмографа (технічного засобу для вимірювання коливань стінок кровоносних судин під час допиту підозрюваних у вчиненні злочинів). Звідси випливає той факт, що саме Чезаре Ломброзо вперше запропонував використовувати технічні засоби та досягнення фізіології для виявлення фізіологічних ознак брехні. У 1885 р. він опублікував друге видання книги «Злочинна людина» (L'Homme Criminel), в якій описав перший досвід використання психофізіологічного методу детекції брехні для виявлення осіб, які вчинили злочини. Ломброзо намагався зафіксувати неправдиві свідчення за допомогою гідросфігмографа, дані якого базувались на вимірюванні змін артеріального тиску. За сім років, у 1902 р., Чезаре Ломброзо брав участь у розслідуванні вбивства шестирічної дівчинки. У злочині підозрюваним був Тосетті. Під час допиту застосували плетизмограф і виявили незначні зміни пульсу, коли Тосетті усно здійснював математичні підрахунки, проте коли йому демонстрували зображення скалічених дітей, запис пульсу, зареєстрований за допомогою плетизмографа, не показав жодних раптових змін, у тому числі й на фотографію убитої дівчинки. Результати подальшого розслідування переконливо довели, що Тосетті був невинним у вбивстві.

Таким чином, Чезаре Ломброзо є першим практиком, якому вдалося довести в суді невинуватість обвинуваченого у вчиненні злочину за допомогою інструментальних методик діагностування не-

правди та практично продемонструвати, що контроль фізіологічних реакцій людини може привести не лише до виявлення інформації, яку вона приховує, а й, що є не менш важливим, сприяти встановленню непричетності підозрюваного до вчиненого правопорушення.

У 1913р. американський психолог і юрист Вільям Марстон (William Marston, 1893-1947) досліджував проблему лжесвідчення в суді, а також у психологічній лабораторії Гарвардського університету проводив інструментальні дослідження, застосовуючи сфігмоманометр. В. М. Марстон за допомогою розробленого ним методу зміг виявити німецького шпигуна, який викрав таємні документи в Міністерстві оборони США. Саме з ім'ям В. М. Марстона пов'язується термін «детектор брехні». За одним із джерел, таким терміном дослідник назвав застосовуваний ним технічний засіб в одній зі своїх публікацій у 1915р., за іншим – у 1921 р. газета «Boston Sunday Advertiser» назвала його винахідником психологічного детектора брехні.

У цей же період у науковому середовищі з'являється нове ім'я – Джон А. Ларсон (John Larson, 1892-1965), американця, студента медичного факультету, який поєднував навчання з роботою в поліції м. Берклі (Каліфорнія, США) й у 1921 р. сконструював перший поліграф, придатний для розслідування злочинів, який слід вважати прообразом сучасних поліграфів. Його прилад спочатку фіксував на стрічці паперу дві функції: дихання і тиск крові, а після вдосконалення – три: дихання, пульс і тиск крові. Поштовою для його досліджень стали результати праці В. М. Марстона.

Перші поліграфи, що набули значного поширення, писали чорнилом, а поліграмою з результатами обстеження слугував ролон спеціального паперу з нанесеною на нього сіткою, і вихідні дані для опрацювання оператори отримували за допомогою лінійки. Для обробки інформації в таких поліграфах використовувалася ціла низка методик бальних оцінок.

Пізніше цієї думки дійшов учень і співробітник Джона А. Ларсона Леонард Кілер (Leonard Keeler, 1903-1949) – студент Каліфорнійського університету. Він зацікавився розробками вченого й почав допомагати йому проводити опитування з метою виявлення брехні в поліцейському відділі м. Берклі (Каліфорнія, США). Запатентував поліграф.

Книги, які можуть вас зацікавити

ПДР України 2024 з коментарями

Цивільний Кодекс України

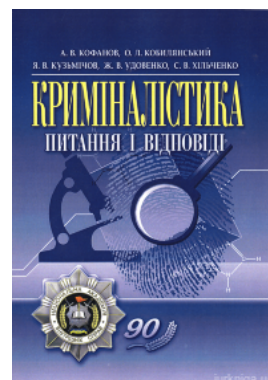
Транзитивність у правовій сфері

Конституція України.
Алерта

Кримінальний процесуальний кодекс України.
Алерта

Криміналістика: питання і відповіді

Перейти до галузі права
Адміністративне право

[Перейти на сайт →](#)